

LAKATOS ARTUR LÓRÁND PHD

lakatosartur@partium.ro

egyetemi adjunktus (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Lendületben magyarként. Gondolatok Borsi-Kálmán Béla könyvéről

On the move as Hungarian. Thoughts on Béla Borsi-Kálmán's book

DOI 10.14232/belv.2025.2.8

<https://doi.org/10.14232/belv.2025.2.8>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Lakatos Artur Lóránd (2025): Lendületben magyarként. Gondolatok Borsi-Kálmán Béla könyvéről. *Belvedere Meridionale* vol. 37. no. 2. pp 115-119.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BORSI-KÁLMÁN BÉLA (2025), *Lendületben. Négy írás a geopolitika tárgyköréből*. Szerkesztette Filep Tamás Gusztáv. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

A geopolitikához, az ún. televíziós szakértők feltűnése óta, kicsit (nagyon) mindenki ért. Olyannyira, hogy a legtöbben felcserélhető fogalomnak gondolják a biztonságpolitikával. Ugyanakkor akadnak olyanok, akik talán jobban értik, mind az átlagember, vagy legalábbis bizonyos területeit és regionális vonatkozásait. Egyértelműen ez utóbbiak közé tartozik Borsi-Kálmán Béla történész is. Gazdag és változatos életművének megalkotása során foglalkozott már sporttörténettel, kultúrtörténettel és a magyar–román kapcsolatok különböző vonásaival is. E mostani könyve pedig részben szintézise életművének. Azért csak részben, mert teljes egészében ez nem besűrűsíthető egyetlen egy, még ily terjedelmes kötetben sem. Ugyanakkor a reflexiók bizonyos jelenségekre, amik régóta foglalkoztatják a szerzőt, alkalmat adnak arra, hogy napjaink aktualitásába helyezzen el pár gondolatot saját tudásának gazdag tárházából, úgy, hogy ezek érvényessége akár évtizedeken is áthidalhasson.

E jelenlegi kötet négy írást, a szerző szavaival élve: pszeudo-recenziót tartalmaz. Habár az írások kiinduló pontja egy-egy nyomtatásban megjelent forrás – ez alól kivétel a második tanulmány, aminek magva diplomáciai jelentésként készült, hasonlóan az elsőhöz – maga a szöveg jóval túlmutat ezeken. Az ismertetés kiinduló- és referencia pont, a többi a szerző gondolatai jelentik. Ugyanakkor jegyzetekkel – úgy forrásokra történő hivatkozásokkal, mind magyarázó jegyzetekkel is – bővelkednek e munkák, mintha könyvtárnyi tudás lenne beléjük zsúfolva. Akadnak bőven olyan oldalak is, ahol a jegyzetek terjedelme nagyobb, mint a főszövegé, ami a dokumentáltságot illusztrálja.

A szerző jó ismerője a román és a francia realitásoknak, valamint jó pár évtizede foglalkoztatják az orosz – és szélesebb értelemben vett poszt-szovjet – világ kérdései is. Ezen érdeklődéseit kapcsolja össze a magyar nemzetpolitika kérdéseivel és dilemmáival, történelmi perspektívákat latolgatva fogalmaz meg aktuálisan is meghatározó geostratégiai kérdéseket. Ahogy az előszót jegyző Kulin Ferenc is fogalmaz: történelmi felelősségünk nem korlátozódik a múltra.

A kötet első esszéje Foucher könyvére született reflexióként fogható fel. Ennek keletkezéséről a következőképpen szól Borsi-Kálmán Béla: „noha „sima” könyvismertetésnek tűnik, valójában egy 1999. április végén nagyköveti utasításra keletkezett diplomáciai jelentés, amely, akárcsak a kötet következő, leghosszabb lélegzetű geostratégiai elemzése – Ismétléskényszer? Gondolatok a „francia Európa”, az „american dream” és a „Realpolitik” összefüggéseiről, avagy tétova vázlatpontok egy készülő új „világrendetlenségről” – ha kezdetlegesebb formában s más (eredeti) címen is, előbb-utóbb visszakereshető lesz a Magyar Nemzeti Levéltár fondjaiban.” (19. o.) Foucher igencsak érdekes és alapjaiban megindokolt, sokszor azonban meghökkentőnek tűnő Európa-képét veszi vizsgálat alá. Foucher értelmezésében Európa földrajzi kontinens ugyan, e modern értelemben új világgént is létezik – olyasmi, ami történelmi konvergencia és új politikai földrajz eredményeként jött létre. A természetföldrajzi és kulturális aspektusok mélyreható elemzésével Foucher többek között arról értekezik, hogy Európa elsősorban olyan térség, amelyben az államok, a sokféleség és a közös identitás együttesen működhetnek, eleve egyfajta spontán köztársaság jellegű rendszerben, ugyanakkor reális egység, olyan, amit egyesek látni szeretnének, legalább Nyugat-Európa kapcsán, soha nem létezett, létező hagyományokat a fikció erejével ruházott fel a közös érték jelzőjével az utókor. A most is meglévő közösségi nézőpont a tizenkilencedik században kezdett el közösségi identitássá formálódni, és ennek kialakulása jelenleg is zajlik. A kihívások ez előtt jelentősek: centrum-periféria és a pólusok közötti viszony, az integráció és a szuverenitás ellentétpárja, valamint a politikai bővítés kérdése, ami jelen pillanatban nem esik egybe az európai fogalom kulturális kiterjedésével. „Emez praktikusán, idealisztikusan és távlatosan elgondolt új-régi Európai Köztársaság nem lehet „Európai Egyesült Államok” (amerikai mintára), sem „Európai Szövetségi Köztársaság” (a német példa nyomán).” (30. o.) valamint „a francia módon elképzelt Európa (l’Europe à la française) határai ugyanakkor nem végtelenek, nem terjedhetnek ki az Urálig, és – különösen a Balkánon – nem is tekinthetők véglegeseknek” (31. o.) fogalmaz Borsi-Kálmán Béla. Külön kitér Foucher művének magyar vonatkozásaira is, ugyanakkor ez az írás a diplomáciai jelentések röviden összegző stílusában ér véget ahhoz, hogy a szerző önálló gondolatai jobban kibontakozzanak a kötet következő tanulmányában.

Ebben három geopolitikai koncepció, az Amerika-orientált atlantizmus, a német hatalmi politika alapját képező – és napjainkra külsőségeiben módosuló – Realpolitik és a francia hatalmi

politika – a régmúlt grandeur szellemében folytatott, önállóságra törekvő külpolitika – közötti eltéréseket és ezek közép-kelet Európára való kihatásai kapcsán elmélkedik a szerző. Az euro-atlanti integráció éveiben sokak számára a „Nyugat” egyfajta egységes jóléti monolitnak tűnt, ahova csatlakozni szükséges és ezért áldozatokat is érdemes hozni. Voltak, akik tudták, és még többen, akik sejtették, hogy ez az egységesnek tűnő nyugati világ nem is annyira egységes – akkor is, ha bölcsebb volt számukra akkor még a nyilvánosság előtt nagyot hallgatni. Lehetett tudni azt, hogy Franciaországban, minden látványos német megalázkodás és meghunyászkodás mellett, létezik a félelem a németiség erejének túlnövekedésétől. Azt, hogy a folyamatos német önostorozás a náciizmus bűnei miatt nem azt jelenti, hogy gazdasági és politikai befolyását nem növeli állandóan, és ennek különösebben nincs is kitérített határa, hanem a pillanatnyi lehetőségek határozzák meg. A kaiseri és a nemzetiszocialista Németországhoz képest rendkívül visszafogott retorikával, de dinamikus és realista érdekérvényesítéssel, amiből napjainkra már a fenyegetőzés sem hiányzik – nihil novi sub solis – a német nép nagyságának és életterének szükségessége azonban le van cserélve demokráciára és európai normákra a retorika szintjén. És azt is lehetett tudni, hogy az amerikai nagyhangúság és kiválság-propaganda mellett ott van az a kevésbé hangoztatott mackinderi-spykmani tétel, hogy a mindenkori tengeri hatalom számára – egykori Brit Birodalom, jelenleg Amerikai Egyesült Államok – csak akkor létezhet hegemonia, vagy akár csak biztonság, ha a Világsziget (az Óvilág, de ezen belül is leginkább Eurázsia) nem egységes. A legveszélyesebb ebből a szempontból – ahogy ezt Borsi-Kálmán Béla is kiemeli – a mindenkori angolszász hatalmak számára a lehetséges német-orosz harmonikus kooperáció, még inkább, mint az orosz-kínai, de a német-francia tengelyt is érdemes szakítópróbáknak kitenni ez ügyben. Ennek kapcsán egy, a jegyzetekben található gondolatot emelnék ki, „A Párizs-Berlin-Moszkva tengely senkit sem nyugtalanít, olyan kevésbé hihetőnek tűnik.” (125. o.). Borsi-Kálmán Béla rámutat arra, hogy a francia politikát mennyire zavarta a kilencvenes években az uniós keleti bővítés lehetősége, amiben a német tőke és politikai befolyás túlterjeszkedésének lehetőségét látták a volt szocialista országokban, és hogyan fókuszálta a francia diplomácia érdeklődését és erőfeszítéseit a Közel-keletre, amibe aztán bezavart az iraki háború. Az olvasó érzése, hogy a közel-keletre vonatkozó gondolatot és nyugati érdekérvényesítés kérdését érdemes tovább vinni a napjainkban is zajló migrációs válság síkjára, ugyanis a migránshullámok mögött komoly nagyhatalmi államérdekek húzódnak meg, és hatalmi szempontból az is megtörténhet, hogy az a leginkább kifizetődő jelenség, ami egyúttal az állampolgárok tömegeinek kellemetlen.

A harmadik írásban a román nemzetpolitika vizeire evez a szerző, két egyszerű útleíráson túlmutató munka, Mikecs László és Németh László Magyarok Romániában és Románia. *Úti-jegyzetek* című írásainak lencséin keresztül. Mindkét szerző a múlt század harmincas éveinek második felében járt Romániában, és benyomásainak papírra vetése során meglehetősen szókimondóan fogalmazott mindkettő. E sorok írója nem kíván szövirágokban versenyezni például Possonyi Lászlóval, aki a következőképpen írt Mikecs László e művéről: „Mikecs végigmegy a húszmillióra dagasztott Románia néhány jártabb országútján, a bekebelezett kultúrnépek temetőjének szánt országrészein, ahol mégis új élet sarjadt,... Középkori székely templomok árnyékából ortodox román templomok gózkörébe, évezredes magyar településhelyekről a szétszóródás regáti magyar fészkeibe kalauzol ez a remek kis útikönyv, amelyben egy európai törzsökű magyar írja meg azt a kálváriautat, amely idegenbe zilált székelyeink kényszerű vezeklése

volt.” (*Vigilia*, 1940. 9 sz. 397. o.). Mindössze azt szeretném itt kiemelni, hogy habár Németh és Mikecs megközelítésmódjában akadnak különbségek is, elsősorban közös elemek emelendők ki. Ilyen például az akkori román nemzet- és állampolitikával szembeni, magyar kisebbségi szempontból mindenképpen jogos kritika mellett az az elismerés, tisztelet, ami a szervezőképesség, flexibilitás, normakövetés román példáinak méltatását övezi. Maga Borsi-Kálmán Béla a román nemzetépítés kapcsán - hogy mennyire jól ismeri e kérdést, beszélhet az *Elvetélt bizánci reneszánszból Nagy-Románia. Egy állameszme etnogenezise című könyve* – a történelmi igazság kérdéséről is végez egy kisebb történetfilozófiai eszme-futtatást. Óvatos következtéseinek véggondolata a következő: Ha csak valamilyen isteni sugallatra a román és a magyar politikai és értelmiségi elit egymástól függetlenül, egyszerre, egyidejűleg nem dőbben rá a francia modell zsákutcás jellegére, és nem kísérli meg – az utolsó utáni pillanatban – együttes erővel felszámolni mindazt a (kölcsonös) történelmi-társadalmi-nemzettudati csödtömeget, amelyet az egész térség fejlődésére nézve eredményezett – „nemzetiségi különbség nélkül”? (186 o. Nicolae Ceaușescu egyik szöfordulatát parafrázálja, ahogy ezt az ehhez kapcsolódó jegyzetben is említi). E sorok íróját talán leginkább az foglalkoztatja ennek kapcsán, hogy milyen párhuzam vonható a harmincas évek második felének Romániája és napjainkban a román belpolitikában végbemenő folyamatok között. Ez külön esszé témája lehet, és ha a körülmények optimálisak, lesz is majd, mert párhuzam azért bőven akad.

A kötet legutolsó írása a jelenleg az európai nagypolitika legmediatizáltabb problémájához, az orosz-ukrán háború kérdéséhez lehet kapcsolható, nem is annyira indirekt módon. Ez az írás is pszeudo-recenzió, Gecse Géza orosz nagyhatalmi politikáról értekező könyve kapcsán. Az orosz birodalomépítő geopolitika és a „Nyugat” (mely e kérdésben jóval egységesebb, mint a kötet második írásában tárgyalt problematika kapcsán) ukrán nacionalizmus összeütközése ugyanakkor egy újabb alkalom Borsi-Kálmán Bélának arra, hogy a közép-európai együttműködés perspektíváiról ejtsen még pár szót. A kötetet Major Zoltán ez alkalomra íródott, valamint Fejtő Ferenc 2003-as gondolatai egészítik ki, méltatván Borsi-Kálmán Béla egyéni hozzájárulását bizonyos történelmi folyamatok jobb megértéséhez. Az orosz-ukrán konfliktus és tágabb értelemben véve az orosz és a nyugati világ több téren is zajló nagyhatalmi birkózása jelenleg is zajlik, és a magyarság számára, ugyanúgy, mint térségünk többi népei számára az a nagy kérdés: nyertesei vagy vesztesei leszünk-e azoknak a folyamatoknak, aminek gyökereit befolyásolni nem tudjuk, végeredményéhez szerény hozzájárulást tehetünk, de végső soron kimenetelük nagyon is nagymértékben fognak érinteni.

Összefoglalóként néhány gondolatot e sorok szerzője is megengedhet magának. Az egyik az, hogy a kötet maga lebilincselő olvasmány, ugyanakkor a szövegélvezet teljes élményéhez nem árt bizonyos előzetes műveltséggel, a témában való jártassággal rendelkezni. A szerző ugyanis nagyon sok forrást használ. Ennek tükrében e tanulmányok kiinduló pontot képezhetnek az érdeklődők számára az újabb olvasmányélményekhez. Másodsorban azt, hogy Borsi-Kálmán Béla távolról sem az az ember, aki ódzkodna a saját, szubjektív gondolatok megfogalmazásától és kimondásától, nagyon gyakoriak a saját sors-történetből vett mozzanatok felidézései szövegeiben. Egykor Franciaországban szolgáló diplomataként, a román történelem jó ismerőjeként, román és francia nyelvből műfordítóként szerzett élményei, tapasztalatai ennek kapcsán plusz relevanciát nyújtanak. Harmadsorban érdemes tudomásul venni azt is, hogy Borsi-Kálmán Béla nem csak történész, hanem szépíró is, ennek megfelelően sajátos, egyéni stílussal rendelkezik,

aminek megszokásával élvezhetőek tanulmányai igazán, válik az olvasó számára az olvasmány élménye teljessé. Végezetül pedig az egész könyvön végig vonul a sajátos, nemzetének lehetőségeit szem előtt tartó magyar szakember perspektívája, aminek egészével vagy egyes elemével vitába lehet szállni, de aminek megértése és megfontolása más, hasonlóan a magyar nemzetpolitika perspektíváit és lehetőségeit szem előtt tartó szakemberek számára mindenképpen ajánlott és érdemes.